

*Dr. Ismail Bardhi, Shkup -
Fakulteti i shkencave Islame*

HUMANIZMI ISLAM – THEMEL PËR DIALOG NDËRRELIGJIOZ

“Dhe me ithtarët e Librit diskutoni në mënyrë më të mirë, përveç atyre të cilët janë mizorë, dhe thuani: ‘Ne besojmë në atë që na shpallet neve dhe në atë që u është shpallur juve, se Zoti ynë dhe Zoti juaj është – Një, dhe ne Atij i dorëzohemi’.

(Kur'an, el-Ankebut, 46)

“Musliman i vërtetë është vetëm ai i cili nuk i shqetëson njerëzit tjerë me gjuhën e vet dhe me veprimet e veta.”

Hadith i Muhammedit a.s.

Globalizimi ka bërë që sot të jetojmë në një fshat global, ku informacionet dhe shpejtësia e komunikimit i zvogëlojnë apo madje edhe tërësisht i fshijnë kufijtë e hapësirës dhe kohës. Kjo sigurisht që është një përvojë krejtësisht e re për llojin njerëzor, meqë lë përshtypjen, se bota është e vogël dhe e mbyllur, dhe se është e pamundshme të ndryshohen rrjedhat e ngjarjeve. Mirëpo pikërisht këtu para nesh paraqitet nevoja për komunikim më të afërt, për dialog dhe mirëkuptim.

Pjesërisht për shkak të rëndësisë pluraliste të botës bashkëkohore, e pjesërisht edhe për shkak të natyrës së tyre, muslimanët sot janë të thirrur të futen në dialog me ithtarët e Librit – *Ehli Kitabin* dhe lëvizjet pozitive të cilat i gjejmë në botën bashkëkohore e me qëllim të ndërtimit të shoqërisë së drejtë në mjedisin dhe kohën konkrete historike ku jetojnë ata.¹ Për të qenë i suksesshëm dialogu ndërreligjioz doemos duhet të “korrespondojë me realitetin dhe të jetë i lirë nga figurizimi i absolutizuar skriptural”²

Si një themel i këtij dialogu global³, ndërfetarë, me botën dhe kulturën bashkëkohore do të mund të ishte humanizmi islam, pikërisht për shkak të

¹ Hafizović, Reshid, *Tolerancija i kultura dijaloga u perspektivama Islama*, në “Znakovi Vremena”, Sarajevë 2000, v. 3, nr. 9-10, f. 187-188.

² Faruqi, Ismail, Raji, *Islam and Other Faiths*, Leicester 1998, f. 242.

³ Swidler, Leonard, *Doba globalnog dijaloga*, në “Dijalog”, Sarajevo 1996, nr. 6, f. 125-127.

asaj se nocioni i humanizmit është njëra nga përmbajtjet më të popullarizuara në vetëdijen e njeriut bashkëkohor.⁴

Humanizmi islam është një përmbajtje e organizuar mendimesh dhe pasqyrimesh rreth njeriut dhe rolit të tij në botë. Edhe pse humanizmi islam është mënyrë konkrete e të kuptuarit të botës, megjithatë ai nuk duhet kuptuar si model i një përmbajtjeje politike-shoqërore, që do të duhej të jetësohet në kushte konkrete historike.

Me humanizëm në përgjithësi do të mund të kuptohej çdo qasje e arsyeshme ndaj realitetit të krijuar, ku njeriu, falë strukturës së tij ontologjike, domethënies historike, me tiparet e veta intelektuale-shpirtërore, zë vend të veçantë. Një përkufizim i këtillë i përgjithshëm kushtimisht dëshiron të krijojë gjerësinë e nevojshme të shikimit mbi format e ndryshme të humanizmit, të cilat mund t'i gjejmë në historinë e shoqërisë njerëzore. Megjithatë, nuk mundet përmbajtësisht të mendohet për cilindo aspekt të botës së krijuar, pa raportin e drejtpërdrejtë apo të tërthortë ndaj njeriut.

Shtimi i epitetit *islam* nuk ka për qëllim diskreditimin e formave të tjera të humanizmit, por vetëm konkretizimin dhe përkufizimin e qartë të veçorisë dhe rëndësisë së këtij humanizmi, i cili ka qenë i pranishëm gjatë tërë historisë islame dhe që është pasqyruar me qëndrimin e muslimanëve ndaj ithtarëve të Librit dhe pakicave të tjera. Kjo veçori konkrete gjithmonë duhet përkufizuar në raport me Zotin dhe me të Dërguarin e Tij.⁵

Veçoria tjetër e humanizmit islam që buron nga botëkuptimi i tij është pohimi, se njeriu mundet plotësisht të kuptohet vetëm në raportin e tij ekzistencial ndaj Zotit, ndaj njerëzve, personave të tjerë dhe ndaj botës së krijuar.

Kjo e vërtetë e relativizon antropocentrizmin e humanizmit islam dhe atë e vë në vendin të cilin ai me të vërtetë duhet ta zërë. Antropocentrizmi këtu nuk është kuptuar si teori e kundërt me teocentrizmin, apo si ide e cila do ta mohonte teocentrizmin. Në të njëjtën mënyrë antropocentrizmi nuk është kuptuar si dominim absolut i njeriut në botën e krijuar. Njeriu është qenie dhe pjesë e botës së krijuar, ndërsa Zoti është Krijues. Kjo jep platformë të përbashkët për dialog me ato grupacione shpirtërore të cilat kritikojnë vënien e theksit të tepëruar mbi njeriun.⁶ Sipas të konceptit islam,

⁴ Kur'ani është bazë themelore për aspektet etike të jetës së njeriut, duke përfshirë këtu humanizmin, dashurinë ndaj njeriut, njeriun si të tillë dhe sjelljet e tija të brendshme dhe të jashtme ndaj vetvetes dhe ndaj të tjerëve. Shih p.sh.: Smailagiq, Nerkez, *Leksikon Islama*, Sarajevo 1990, f. 351-353.

⁵ Sejid Husejn Nasr, *Religjia i religije: Izazov zivljenja u multireligiskom svijetu*, në "Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate", FOD, Sarajevo 1996, redaktor Enes Kariq, f. 18-21.

⁶ Shih p.sh., Kur'ani, esh-Shûra, 8; el-Huxhurat, 13..

njeriu nuk është zotërues absolut i botës së krijuar, por ai vetëmse është mëkëmbës i Zotit në botë (*halifetull-llahi fi-l-erd*).⁷

Gati të gjitha vlerat të cilat humanizmi islam i pranon si të vetat njëkohësisht janë edhe vlera të përgjithshme njerëzore, si p.sh. liria, drejtësia, paqja, bashkëjetesa paqësore në shoqëri, solidariteti, toleranca etj. Edhe pse ekzistojnë disa vlera të përgjithshme të cilat janë universalisht të vlefshme për të gjitha gjeneratat, megjithatë humanizmi mund të kuptohet vetëm në çastin konkret historik dhe me sfidat historike të çastit të dhënë dhe vendit të pasqyrimin mbi humanizmin dhe formën e tij konkrete.

Për ta pasqyruar sa më mirë të lartshënuarën mendoj se këtu mund të përmenden Dhjetë Urdhëresat (*el-Vesaja el-'Ashr* apo Dekalogu), dhe atë ashtu siç janë të prezentuara në Dhjatën e Vjetër dhe në Kur'an⁸:

Dhjata e Vjetër

1. Mos kij zotëra të tjerë pos Meje;
2. Mos i bëj vetes idhuj të derdhur apo të gëdhendur;
3. Mos e përmend kot emrin e Zotit tënd;
4. Respekto babain tënd dhe nënën tënde që të jetosh gjatë mbi tokë;
5. Mos vrit;
6. Mos kryej adulteri;
7. Mos vidh;
8. Mos dëshmo rrejshëm për të afërmin tënd;
9. Mos lakmo shtëpitë e të afërmit tënd, mos lakmo gratë e të afërmit tënd;
10. Mos lakmo asnjë send të të afërmit tënd.

Kur'ani

1. Ndalimi i politeizmit (shirkut), urdhëri për të besuar në Një Zot;
2. Sjellja e mirë ndaj prindërve;
3. Ndalimi i mbytyjes së fëmijëve për shkak të varfërisë;
4. Ndalimi i adulterisë, amoralitetit;
5. Ndalimi i vrasjes (mbytyjes)
6. Kujdesi për pronën e jetimëve;
7. Matja e drejtë me masë dhe peshojë;
8. Dëshmimi i drejtë, madje edhe nëse është kundër të afërmit;
9. Plotësimi i zotimit të dhënë All-llahut;
10. Ndjekja e rrugës së drejtë të Zotit.

Sipas teologut të njohur musliman, Mahmud Sheltutit, Dhjetë Urdhëresat paraqesin thelbin e besimit në Monoteizmin e pastër, ndërsa sipas Muhammed Ali Sabunit, “Zoti i Gjithëfuqishëm i përmend Dhjetë Urdhëresat rreth të cilave pajtohen të gjitha Shpalljet Hyjnore, dhe mbi të cilat mbështetet lumturia e njerëzimit”.⁹

Në botën pluraliste në të cilën jetojmë dialogu në nivele të ndryshme është njëra nga mënyrat më të përshtatshme për ndërtimin e shoqërisë njerëzore, në të cilën bashkëjetesa e qetë do të ishte e themeluar mbi

⁷ Kur'an-i, el-Bekare, 30.

⁸ Karic, Enes, *Deset zapovjedi u novijim komentarima Kur'ana*, në “Takvim” 2002, RIZBH, Sarajevo 2001, f. 91-101.

⁹ Sabuni, Muhammed Ali, *Saffatu-t-Tefasir*, Rojad 1981, v. 3, f. 107.

solidaritet dhe respektimin e vlerave pozitive të çdo anëtarit apo grupi të shoqërisë konkrete.

Parimi i dialogut është pranuar si njëri nga themelet më të rëndësishme të bashkëjetesës në botën pluraliste të religjioneve të ndryshme, vlerave të ndryshme shoqërore, grupeve dhe botëkuptimeve të ndryshme. Dialogu si i tillë rekomandohet në kontakt me religjionet tjera, me botën bashkëkohore, botën e shkencës dhe të artit. Se dialogu është më se i nevojshëm në këtë botë tregon edhe fakti i prezentimit për fundin apokaliptik dhe katastrofal të historisë dhe përplasjes së qytetërimeve dhe kulturave.¹⁰

Nëse me vëmendje e studiojmë historinë atëherë pa problem do të mund të vërejmë, se si ky rregull i dialogut shumë qartë na drejton në fushën e kulturës, sepse dialogu gjithsesi është fenomen kulturor apo kultural: ai është fryt i veprimit të arsyeshëm njerëzor e jo rastësi.¹¹

Ato kultura të cilat nuk kanë mundur t'u hapen vlerave të kulturave të tjera, që nuk kanë mundur t'i inkulturojnë vlerat e reja, apo t'i ndryshojnë të vetat me kulturat e reja apo të fqinjëve, respektivisht ato që janë izoluar nga kulturat dhe popujt tjerë, shpejt kanë stagnuar dhe në fund janë shkatërruar. Dialogu i zhvilluar me arsye të shëndoshë dhe pa frikën e panevojshme nga humbja e identitetit personal, shkakton forcimin dhe kristalizimin e qëndrimeve personale, të ideve personale. Në sferën shpirtërore nuk ka mjet më të mirë për forcimin e identitetit personal se në takimin me të tjerët. Që këtu dialogu nuk duhet të jetë tradhëti e qëndrimeve personale, ai pranon qëndrimin e tjetrit apo të tjerëve, përvojën e tyre si dhe në mënyrë pozitive përfshin mundësinë e pranimin, asimilimit apo inkulturimit të përmbajtjeve të vlefshme të qëndrimeve dhe kulturave të tjera.¹² Gjithashtu dialogu nuk është i kufizuar vetëm në komunikimin gojor dhe shkëmbimin e mendimeve, por i njëjti mund të marrë edhe forma tjera.

Këtu mund t'i përmendim disa forma të marrëdhënieve në dialog: dialogu i jetës, i cili realizohet në marrëdhënien e përditshme të përfaqësuesve, të botëkuptimeve dhe kulturave të ndryshme. Forma tjetër e

¹⁰ Këtyre tezave nga shumë anë i kanë arritur përgjigje dhe reagime pozitive, në të cilat shprehet shpresa e thellë se njeriu është në gjendje historinë e vet ta krijojë në dialogun interkulturor. Ky dialog krijon themelet e bashkëjetësimit paqesor të të gjitha kulturave dhe popujve mbi faqen e dheut. Është krejtësisht e mundshme që libri *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* dhe tezave të paraqitura në të nga Huntingtoni të japin një fotografi tepër të thjeshtësuar të botës sonë, mirëpo si pozitive nga kjo vepër mund të pranohet ajo se autori ka vërejtur se kultura apo qarqet kulturore sot kanë rol të madh në botën bashkëkohore, dhe se në ardhmëri ky rol do të jetë akoma më i madh. Për më gjerë shih, Bardhi, Ismail, *Dialog mes qytetërimesh – tradita muslimane e ekumenizmit*, "Perla", Tiranë 2000.

¹¹ Hafizović; Rešid, *Ibid*.

¹² Faruqi, Ismail, *Ibid*.

dialogut është kur përfaqësuesit e qarqeve dhe bashkësive të ndryshme kulturore së bashku realizojnë projekte të ndryshme, i cili ka për detyrë humanizimin e shoqërisë. Një formë tjetër është kur individët apo bashkësitë takohen dhe zhvillojnë shkëmbim të mendimeve për qëndrime të ndryshme dhe vlerat kulturore. Mund të përmendet edhe forma në të cilën pasqyrimi shkencor ndërlihet me ndryshimin e përvojave kulturore me qëllim të pasurimit të pjesëmarrësve në dialog.¹³

Themelet teologjike të dialogut do të mund t'i gjenim në komunikimin Zot-Engjëll-Pejgamber, ose Zot-Pejgamber, komunikim ky që në vete paraqet dialog. Vetë shpallja e Zotit është vetëm reflektim i këtij dialogu, kur Zoti dëshiron t'u shpallet krijesave të Tij. Kulmi i kësaj është Shpallja Hyjnore, si shprehje më e lartë e komunikimit dhe dialogut me botën e krijuar, apo me njeriun dhe kulturën konkrete.¹⁴

Bota bashkëkohore në vete nuk është areligjioze, ajo është pluraliste në pikëpamjet e saj religjioze, kulturore, artistike, shoqërore, edhe pse fuqishëm nën ndikimin e synimit postmodern apo globalizues të faktorëve informativ apo ekonomik. Pikërisht për shkak të kësaj nevojitet një analizë filozofike-teologjike-sociale e realitetit të tërë.¹⁵ Siç duket, bota jonë bashkëkohore duhet vlerësuar jo sipas paradigmes së shekullarizimit, por sipas religjiozitetit të diferencuar dhe qasjes ndaj realitetit religjioz. Qasja apo paradigma e diferencuar nënkupton thjeshtë se bota bashkëkohore në këtë horizont kulturor kërkon që vetë ta krijojë stilin e vet, ritet e veta, kulturën e vet dhe për shkak të kësaj dëshiron të çlirohet nga disa struktura të ngurta të së kaluarës. Nga ana tjetër diferencimi shkakton shpërndarjen e përvojës religjioze, dukuri të cilën do të kishim mundur ta përshkruajmë si kërkim të shpëtimit në vlerat e përbotshme. Natyrisht se humanizmi islam nëpërmjet dialogut këtë çështje e bën sa më të afërt, duke i ndihmuar njerëzimit në përgjithësi për forcimin e religjiozitetit të tij, tolerancës dhe bashkëjetesës.¹⁶

¹³ Kultura dhe tradita islame nuk njohin ndarjen e interpretimit të humanizmit, dialogut në atë të kufizuar nga raporti vend-komb-fe. Ajo lirisht shërbehet me metodat universale të temave në fjalë. Shih, p.sh., Aydin, Mehmet, Prof. Dr., *Dinler Arasi Dialog ve Hosgörü* (tekst i pabotuar), Konya.

¹⁴ Kur'ani është përplot shembuj dialogu të këtillë, si Fjalë, Libër, fleta, mrekullitë e të gjithë pejgamberëve.

¹⁵ Çështja e dialogut të ne një kohë të gjatë ka qenë temë "tabu", madje edhe bashkësitë fetare kanë qenë involvuar shumë pak, mos them aspak. Edhe tani, kur kohëve të fundit vërehen nismat e para në këtë drejtim, tek besimtarët e feve të ndryshme kjo shihet me një skepsë dhe frikë kinse fjala është për "mashttrim".

¹⁶ Legenhausen, Mohammad, *Islam and the Religious Pluralism*, London, f. 132; Susnjic, Djuro, *Religija II*, Beograd 1998, "Vjerski dijalog i tolerancija – iskustvo razlike" f. 323-338.

Duke pasur parasysh se çdo person ka kulturë, se ai mundet pjesërisht ta krijojë kulturën dhe identitetin e vet personal, atëherë mund të themi se njeriu është qenie kulturore.¹⁷ Nga ky aspekt, mund të thuhet se edhe kultura mund të jetë kulturë e individit, e grupit, e shoqërisë apo e tërë kombit, duke pasur parasysh se një kulturë e tillë si kjo e fundit mund të përmbajë në vete nënkultura të ndryshme, të cilat deri-diku e formësojnë edhe vetë atë. Rrjedhimisht me këtë edhe religjionet e ndryshme kanë kulturat e tyre specifike¹⁸, me çka kur flitet për dialogun ndërreligjioz automatikisht bëhet fjalë edhe për dialogun ndërkulturor.

Kultura është mënyrë konkrete e jetës, mënyrë në të cilën një grup i caktuar njerëzish e organizon jetën e vet, me qëllim që racionalisht të zhvillohet në hapësirën jetësore në të cilën e ka vendosur Zoti. Me këtë nënkuptohet e gjithë ajo që është pjesë e ekzistencës së atij grupi të caktuar duke përfshirë edhe religjionin.

Ky përshkrim i kulturës, i cili bazohet më tepër në veçorinë e grupit konkret dhe në ato vlera të cilat në mënyrë vendimtare e përkufizojnë një bashkësi, apo person, si qenie kulturore e ndryshme nga të gjitha qeniet tjera, duhet plotësuar me kuptimin e kulturës në mënyrën në të cilën theksi vihet mbi atë që i lidh kulturat, që është e përbashkët për ato, me një fjalë mbi çdo gjë të dukshme dhe të padukshme në njeriun që vendos për të, si raporti i tij ndaj Zotit, ndaj vetes, ndaj njerëzve të tjerë dhe ndaj mjedisit. Në veprimin e tij, në mënyrën e tij të jetesës, në veprimtaritë e ndryshme njeriu, apo bashkësia, thjesht japin pasqyrimin e “kulturës” së vet, mënyrës së vlerësimit dhe realizimit të ekzistencës dhe individualitetit të vet.

Ajo që sot e bën kulturën të sëmurë, apo jo të shëndoshë, është mungesa apo mospasja e të përtijës, më saktësisht e elementit hyjnor në të. Pa këtë dimension transcendent të kulturës, njeriu i dorëzohet lakmisë së madhe të parave dhe pushtetit, suksesit dhe kënaqësive. E tërë kjo shkakton pakënaqësi të thellë ekzistenciale, humbje të kuptimit për vlerat morale dhe pasiguri para ardhmërisë. Kjo ngjan për shkak se kulturat sipas natyrës së tyre janë të hapura ndaj transcendentës, të përtijës.¹⁹

Nuk duhet humbur nga shikimi vetinë e rëndësishme të çdo kulture se ajo gjithmonë është një realitet dinamik, i cili kurrë nuk rri, dhe lirisht mund

¹⁷ Ibn Haldun, *Uvod u Mukaddimu*, në “Znakovi Vremena”, v. 4, nr. 11, f. 18-34; *Enciklopedija političke kulture*, f. 565-578, “Kultura”.

¹⁸ Holt, P.M.; Lambton, Ann K.S. & Leëis, Bernard, *The Cambridge History of Islam*, Cambridge 1995, Volume 2B, “Religion and Culture”, f. 571-575.

¹⁹ Lidhur me këtë mënyrë të interpretimit të kulturës, njohjes së saj, e cila është shumë e rëndësishme për harmonizimin e mjedisit ku jeton individ dhe bashkëjetesës brenda grupit apo komunitetit, Bashkësia Islame në Maqedoni ka mundësi ta luajë rolin e duhur, si p.sh.: në shkollë, në media, në shtyp, në aktivitete sportive etj.

të themi se kurrë nuk do ta arrijë atë shkallë të zhvillimit, apo të formës që të mund të thuhet se cila shkallë apo formë e kulturës do të ishte më e mira. Çdo kulturë posedon një dinamikë të brendshme të zhvillimit, aftësinë e pranimi të elementeve të reja, asimilimit, inkulturimit, autenticitetit. Njeriu apo shoqëria është në gjendje të krijojë forma të reja të kulturës ose simbole të reja kulturore, t'i plotësojë ato me përmbajtje të reja.²⁰

Një dukuri tjetër e përhapur në botën bashkëkohore që mund të vërehet është, se gjithnjë e më shumë njerëz pavarësisht vendosin për jetën e tyre, pa marrë parasysh parimet morale e religjioze të cilat i predikojnë bashkësitë fetare. Vetëvendosja dhe vetëpërcaktimi janë pjesë përbërëse të kulturës së sotme. Vetëm një pjesë e vogël e popullatës e gon jetën e vet sipas parimeve të fesë.²¹

Fëja, me shëkur e ka pasuruar kulturën, ka genë bartëse e kulturës, gjë që sot, sig duket, mund ta realizojë gjithnjë e më pak, sepse paraqitet prob-lemi, se kur flitet për fenë apo për Zotin, a flitet me gjuhën e kupteshme për njerëzit të cilëve u drejtohet? Aq më tepër a kuptohemi edhe mes vete, mendoj në përfaqësesit e religjioneve të ndryshme dhe lëvizjeve pozitive? Bartësit e humanizmit islam dëshirojnë që në frymën e dialogut të bashkëpunojnë me të gjitha forcat pozitive, grupacionet, idetë dhe humaniz-met në shoqëritë konkrete, me qëllim të pjesëmarrjes në ndërtimin e botës më të njerëzishme, botës së denjë për njeriun. Detyra e humanizmit islam, sot, sigurisht se nuk duhet të jetë izolimi, por ndërtimi i shoqërisë njerëzore në një botë të sigurtë dhe të pastër për jetesë, të drejtë dhe solidarë.

* * *

²⁰ Në botë gjithnjë e më tepër po zhvillohet një e aq. kulturë universale e cila i trezikon kulturat e pakicave apo popujve më të varfër. Fjala është për uniformizimin e kulturës konsumuese që arritet përmes mediave, mjeteve të komunikimit masiv. Si reagim negativ ndaj këtij uniformizimi të kulturës mund ta vërejmë forcimin e nacionalizmit, protekcionizmit ekonomik, kthimit "rrethëve nacionale". Duket sikur këto dukuri janë shenja të qarta se bota është në proces të ndryshimeve, se kulturat gjithashtu janë në fazën intensive të asimilimit, inkulturimit, pranimi të vlerave të reja, se universaliteti kulturore sot marrin forma të reja. Shpejtësia e madhe e ndryshimeve gjithësesi shkakton pasiguri e cila mund të shprehet në synimet për distancim nga "ndikimet e këqija" të botës së zhvilluar. Shih p.sh.: Trstenjak, Anton, *Kroz priznu rjeci*, Dakov 1998, f. 183-190.

²¹ Oferta e pasur në tregun religjioz dhe etik shkaktoi ato që sot asnjë rregullë nuk është normative, porse njeriu mund të zgjedhë atë që i konvenon. Prandaj edhe shoqërorizimi i fëmijës nuk kryhet më sipas traditës së bartur në familje, nga brezi në brez, por u është lënë gerdheve, foshnjoreve dhe fëmija lihet i lirë për moshën e mëvonshme të pjekurisë kur të mundet lirë të vendosë për ndonjë formë sjeteljeje apo vlerash. Familja, xhamia dhe institucionet tjera të cilat më parë caktonin vlerat morale, deri diku e kanë humbur atë domethënie për caktimin e masave.

Inkurajimi më i plotë i dialogut mes përfaqësuesve të bashkësive të ndryshme fetare në vendin tonë, por edhe më gjerë, në dimensionin e vet më të plotë mund të arrihet vetëm nëse ithtarët e të gjitha ideologjive dhe feve bëhen pjesëmarrës të barabartë në atë, që bota bashkëkohore e quan humanizëm, të drejtat e njeriut, drejtësi sociale dhe liri për të gjithë. Nëse nuk arrihet kjo, atëherë pavarësisht nga përpjekjet e bëra për dialog të çfarëdo lloji, ato do të mbeten pa rezultat.

Ne e dijmë se feja është strehim i vetëm i sigurt për njeriun dhe vetëmse feja e mëson atë që pa marrë parasysh acarimet e brendshme, ofendimet e madje edhe shkatërrimet e vendeve të shenjta, njerëzit duhet t'i tejkalojnë të gjitha këto për hir të vetvetes dhe brezave të ardhshëm. Me gënjeshtër kurrë nuk do të arrihet deri te e vërteta, e as me dhunë deri te siguria.

Izolimi i cilësdo bashkësi fetare nga ndryshimet që zhvillohen në shoqëri dhe në shtet, pa marrë parasysh dëmin të cilin e kanë përjetuar më parë, duhet shmangur dhe ato patjetër duhet të kalojnë në atë fazën në të cilën do t'u bashkangjiteshin bashkësive fetare në botë që të jenë sa më dominante në çdo lëvizje kulturore, politike e shoqërore.

Ne gjithsesi duhet të jenë në shërbim të Zotit, e jo të politikës, sepse në të kundërtën do të bëhen robër të njëri-tjetrit e jo rob të Zotit.

Dr. Ismail Bardhi

Islam Humanism – foundation for inter religious dialogue

Summary

Religion has always conveyed culture. Subsequently, the carriers of Islam humanism cultivate the spirit of dialogue with all the forces that foster positive ideas in arelevant society.

The most successful dialogue between different religious communities in general and in our country will take place only then, when the retentionists of religious communities are equal participants in the so called humanism by the modern world. This implies freedom and justice for all. Deceits and violence do not ensure security.